

Baýamakmy ýa paýamak?! .

Category: Kitapcy, Sözlär, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Baýamakmy ýa paýamak?! . BAÝAMAKMY ÝA PAÝAMAK?! .

Adatça, rus, iňlis, türk, arap-pars dillerini baý hasap edýärler. Gynansak-da, käte bu pikire aşa gol ýapýanlar türkmen dilini garyp we söz gory az dilleriň biridigine ynanýarlar. Agzalan dilleriň baýlygyny inkär etmek we öz ene dilimiziň ol dillerden has baýdygyny subut etmek bolmak ýaly howaýy pikirimiz ýok. Emma türkmen diliniň şol dillerden birjigem pesde durmaýandygyny, söz gorunyňam dünýäniň islendik halkynyň dilinden baý bolmasa garyp däldigini, dünýä dilleriniň iň maňyzly-maýaly, şireli dilleriň biridigini welin, ýekeje mysalyň üsti bilen okyjylarymyza görkezmek isleýäris.

Ilçilikde gyz bäbegi doglan maşgalanyň çagasy mübäreklenende, "Tüweleme, baýapsyň-ow, ýaşy uzyn bolsun!" diýilýär. Hernäçe gutlag sözüniň arasyna goşulyp aýdylsa-da, hernäçe sepi bildirilmez ýaly asyrlaryň dowamynda ýuwmarlanyp-ýylmanyp biziň döwrümize gelip ýetenen bolsa, gyzy bolanyň "Bizem-ä ýene baýadyk...", ýa-da gyzy bolana "Tüweleme, baýapsyň-ow..." diýilýän sözlerde "baýamak" sözüne üýtgeşik agram (ton) berilip aýdylýandygy üçin, bu sözde birhili ajy ýaňsy bar ýaly duýulýar. Şol ajy ýaňsy hem bizi bu sözüň düýp manysyny dörjeläp görmäge iterdi. Kiçijik gözlegimiz bizi "baýamak" sözüniň häzirki berýän manasyndan düýpgöter başga many berýän sözüň üstünden äkitdi.

Söz deňeşdirmesini geçirmezden öň, gürrüňimiz ynamly bolar ýaly gündelik durmuşymyza bu sözi has ýygjam ulanýan ýene bir ýerimize ünsüňizi çekmek isleýäris. Üns berýän bolsaňyz, öýçülikde çörek, un, duz, ýag we şuna meňzeş azyk önümleri azalyp ugrandygyny bildirmek üçin "baýamak" aňlatmasy ulanylýar. Görüp otursak, her sözüni sypaýy we aýlawlyrak aýtmagy halaýan salyhatly türkmen halky durmuş hajatlary üçin juda derwaýys iýmitler babatda "azalypdyr", "gutarypdyr" ýaly

sözleri ulanmagy gulaga bijaý eşidilýär diýip hasaplaýan eken. Dogrudanam, çörek, un, duz, ýag ~ diriligiň özeni. Islesek, islemesek gündelik durmuşda her demde diýen ýaly gerekli bolup duran bu iýmitleriň gutarmagy, hat-da azalmagy-da adamlaryň kalbyna gulgula salýan bolara çemeli.

Ýogsa-da, "baýapdyr" sözi öz aýdylyşy ýaly, özüniň ters manysyny aňladýan, emma eşideniňde howatyrlanma döretmez ýaly, göçme manyda aýdylýan aňlatmamyka?

Sözi siňňin yzarlaýaň welin, onuň "azalypdyr" diýen manyny gönüden-göni aňladýandygyny görmek bolýar.

"Paý" sözi pars dilinde "aýak" manysyny aňladýar. "Ýabyň suwy paýawlapdyr" diýenimizde, biz ýabyň suwunyň gutaraňkyrlap, kesilmäge az galandygyna düşüňäris. Şu jümle arkaly biz gürrüňini edýän "baýamak" sözümiziň asyl durkunyň "paýamak" işligindendigini görýäris. Sözüň munuň ýaly özgerişi bolsa, dilimiziň fonetiki kadasyna laýyklykda, sözüň başyndaky "P" dymyk çekimsiziniň "B" açyk çekimsiz öwrülmegi arkaly bolup geçýär. Şeýlelikde, "paýamak" sözi "baýamak" görnüşine eýe bolup, many taýdan bolsa "aýaklamak", "gutaraňkyrlamak" manylaryny aňladyp gelýär. Ýokarda mysal getirilen iki ýagdaýda-da bu manylaryň hemmä düşnükli bolmadyk başga halkyň sözi arkaly az-owlak ýaňsy, kinaýa ýokundysy goşulyp öwrümlü aýdylyşy bolsa, halkymyzyň çuňňur içki medeniýetinden gelip çykýar. Türkmen dili